

ІНДИВІДУАЛЬНА ПОЗАКЛАСНА РОБОТА З БІОЛОГІЇ ЯК ОДНА З ВАЖЛИВИХ УМОВ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

В статті охарактеризовано індивідуальну форму внекласної роботи по біології; описана діяльність експериментальної «Школи юного біолога», організованої з метою привлечення учасників к углубленному изучению біології; обоснована ефективність індивідуальної внекласної роботи по біології для активізації пізнавальної діяльності учасників.

The individual forms of out-of-class activity on Biology are characterized, the activity of experimental „Junior Biologist School” founded with the aim talented pupils’ drawing to profound learning of Biology is described; the effectiveness of individual out-of-class work on Biology for pupils’ cognitive activation is substantiated.

На сьогодні одним із завдань української системи освіти є «розвиток у дітей і молоді творчих здібностей, їх підтримка, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості» [1]. Тому діяльність ЗНЗ потребує конкретних змін, викликаних необхідністю формування суспільно, творчої особистості, що можливо при створенні сприятливих умов для розвитку кожної дитини. Навчання, орієнтоване на середнього учня, засвоєння і відтворення ним знань, умінь та навичок, не може задовольнити сучасні потреби. Забезпечити самореалізацію кожного учня можливо через індивідуалізацію навчання, в якій особистість учня перебуває в центрі уваги вчителя, а пізнавальна діяльність є визначальною.

Завдання сучасного вчителя полягає у врахуванні інтересів кожного учня, його рівня розвитку, переконань і ставлень до навколишньої дійсності. Організуючи навчально-виховну роботу, вчитель має добирати такі методи й форми роботи, що відповідали б запитам учнів, сприяли розвитку здібностей, нахилів, позитивних рис характеру, допомагали ліквідувати недоліки, прогалини в знаннях. Індивідуальний підхід у процесі навчання не лише сприяє підвищенню якості знань учнів, а й активізує їх пізнавальну діяльність.

Однак, індивідуальна робота в умовах уроку обмежена, оскільки досить складно розробляти завдання з урахуванням підготовки, інтересів, розумових можливостей кожної

дитини. Не завжди вдається диференціювати досліджуваний матеріал, вичленити пізнавальні дії різного ступеня складності, контролювати роботу кожного учня. Тому індивідуальна діяльність учнів повніше реалізовується в позаурочній і позакласній роботі.

Позакласна робота має величезні можливості для розвитку творчих здібностей учнів. Щоб викликати в учнів інтерес до біології, їх запрошують на вечір цікавої біології, залучають до участі у біологічному гуртку тощо. Захопившись цікавою роботою, учень по-іншому ставиться до цього предмета, краще сприймає і розуміє матеріал, охоче виконує домашні завдання, краще вчиться. Окремої уваги заслуговують обдаровані діти. Саме в індивідуальній формі позакласної роботи під час добровільної діяльності, що базується на інтересах учнів, стає реальним урахування їх побажань, рівень розвитку, творчі здібності тощо.

Індивідуальна форма позакласної роботи розглядається у працях М.М. Верзиліна, В.М. Корсунської [3], О.І. Нікішова, З.О. Мокеєвої [4], А.Н. Захлебного, І.Т. Суравегіної [6], І.В. Мороза [5], Д.І. Трайтака [8] та інших науковців, проте рекомендацій щодо її проведення порівняно менше ніж з масовою чи груповою формами. У фахових біологічних виданнях в основному висвітлена позакласна робота з біології (вечори, свята, інтелектуальні ігри, вікторини тощо). Посібники, що вийшли друком останнім часом, більше стосуються підготовки обдарованих школярів до участі в біологічних олімпіадах і турнірах [2, 7, 9].

Метою статті є розгляд методики проведення індивідуальної позакласної роботи у сучасному ЗНЗ на прикладі діяльності експериментальної «Школи юного біолога».

Індивідуальна робота з біології є невід'ємною складовою позакласної роботи. Якщо форма позакласної роботи залучає велику кількість учнів, а гуртки організовують учнів до групового дослідження живої природи, то головне завдання індивідуальної форми роботи полягає у поглибленні біологічних знань для тих, хто серйозно й цілеспрямовано цікавиться біологією.

На думку багатьох науковців [2, 3, 4, 5, 8], активізації індивідуальної позакласної роботи з біології сприяють бюлетені, що спеціально випускаються під керівництвом учителя: «Що можна спостерігати в природі навесні», «Цікаві досліди з рослинами», «Спостереження за власним організмом» тощо, бюлетені з анотаціями науково-популярної літератури, виставки книг, колекцій, кращих робіт, щоденники спостережень, конкурси кросвордів учнів.

На наше переконання, індивідуальна робота учнів має передбачати ознайомлення не тільки з літературою біологічного змісту, а й із творами, в яких подано географічну, хімічну, фізичну, астрономічну інформацію тощо. Тому під час індивідуальної роботи

учні перечитують багато літератури з інших предметів. Це розширює їх світогляд, допомагає глибше дослідити питання, краще його зрозуміти, встановити зв'язки та закономірності між певними об'єктами чи явищами.

На наше переконання, індивідуальна форма позакласної роботи є важливою для розвитку і самореалізації кожного учня. Проте дослідження показують, що на сьогодні ця форма використовується недостатньо. У більшості ЗНЗ індивідуальна робота з учнями має епізодичний характер. Для обдарованих учнів проводять індивідуальні заняття, вчителі керують їхніми науковими роботами, консультують при проведенні дослідів і спостережень, але індивідуальна робота зводиться до підготовки учнів до чергового туру біологічної олімпіади. Учителі у відведений час повторюють з учнями пройдений матеріал, регламентують літературу для домашнього позакласного читання, а також переглядають діафільми, відеофільми, мікропрепарати, прослуховують голоси різних птахів тощо. Проте чітко спланована та організована систематична робота майже не проводиться. Якщо учень виборів призове місце – робота продовжується, якщо ж ні – припиняється до наступного року.

З метою вирішення цих проблем на базі ЗНЗ №13 м. Рівного проведено педагогічний експеримент 2005 за сприяння кафедри біології Інституту педагогічної освіти Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. В ній організовано «Школу юного біолога» (ШЮБ). Основним завданням цієї школи є індивідуальна робота з учнями, які цікавляться біологією і, в майбутньому, мають бажання пов'язати з нею своє життя. «Школа юного біолога» має на меті залучати обдарованих учнів середнього та старшого шкільного віку до поглибленого вивчення біології у позаурочний час.

Щодо планування роботи ШЮБ, воно є демократичним. Спочатку учням пропонувалося висловити свої побажання щодо тематики і змісту занять. Учні зазначили, що хочуть акцентувати увагу на вивченні біології людини, водночас повторивши ботаніку та зоологію. Серед форм проведення занять частіше називалися екскурсії.

План проведення занять не був чітко регламентований. Навпаки, відрізнявся динамічністю і коригувався залежно від побажань учнів. Мало того, час проведення занять за бажанням дітей змінювався від 45 хвилин до 1–1,5 години.

На заняттях експериментальної Школи застосовувалися різноманітні форми, методи і засоби навчання: оглядові лекції, бесіди, диспути, підготовка цікавих повідомлень, зачитування резюме-характеристики класу рослин чи тварин, робота з мікроскопом, розв'язування творчих завдань, тестова перевірка знань (самоперевірка), виконання позапрограмних лабораторних робіт, проведення дослідів і спостережень та їх обговорення, робота з гербаріями та колекціями, проведення екскурсій, складання кросвордів на

біологічну тематику тощо. Використовувалася також робота з комп'ютером, демонстрація відеофільмів.

Крім цього, під час занять ми постійно прагнули створити ситуації успіху для кожної дитини. Це умови, в яких кожна дитина почувається комфортно в колективі, із задоволенням йде на заняття, активно працює, засвоює знання, набуває вмінь та навичок, виконує творчі завдання, розв'язує проблемні ситуації, є учасником пошуку, не об'єктом, а суб'єктом навчання, партнером учителя, отримує задоволення від навчання. Завдяки індивідуальній формі роботи стало можливим досягнення успіху кожним учнем.

Ефективними засобами залучення учнів до пізнавальної діяльності виявилися завдання практичного характеру, виконуючи які учні усвідомлювали біологічний матеріал, а також завдання на знаходження та аналіз інформації. Під час виконання завдань розвивалася критичність мислення, закріплювалися біологічні знання та вміння. Діти читали біологічну літературу, готували доповіді та повідомлення, проводили спостереження і досліди, вели щоденник спостережень тощо. У процесі виконання таких завдань зростала пізнавальна активність учнів.

За участь у ШЮБ оцінки не ставилися, проте учні виявляли бажання готувати повідомлення, мікровиступи, виконувати творчі завдання, проводити певні дослідження тощо. Цікавим є факт: спочатку на заняттях визначальною була роль учителя, а через деякий час активізувалася пізнавальна діяльність учнів, зростала їхня ініціативність. Заняття готували й проводили самі учні, а вчитель виконував допоміжну роль, доповнюючи розповіді цікавими фактами тощо. Широко використовувалися проблемні питання і завдання, які діти самостійно розв'язували. Проте більший інтерес викликали досліди з живими організмами, про що свідчать результати спостережень: атмосфера зацікавленості, бадьорості, бажання спілкуватися, а також зростання успішності школярів з біології.

«Школа юного біолога» виконувала ще одне важливе завдання – профорієнтацію. Заняття, проведені викладачами ВНЗ, екскурсії до кабінетів і музею університету не тільки зацікавили учнів, а й заставили замислитися над майбутньою професією. Як показало дослідження, співпраця «ЗНЗ – ВНЗ» має багато позитивних моментів для організації ефективного вивчення біологічної науки учнями.

Учням «Школи юного біолога» на першому та останньому заняттях пропонувалося по 50 тестових завдань з біології, які включали питання з розділів «Рослини», «Тварини» і «Біологія людини». Друге тестування показало значно кращі результати. Кількість правильних відповідей зросла у 1,3 рази (майже на 31%). Крім того, нами проаналізована успішність учнів на уроках біології на початку та в кінці навчального року. Одержані результати свідчать про зростання рівня навчальних досягнень з біології в середньому на 1,3 бали.

Також в учнів зріс інтерес до біологічної науки, збільшився рівень сформованості пізнавальних дій, підвищилася самостійність, ініціативність і активність дітей, що свідчить про активізацію пізнавальної діяльності. Міцні знання показали учні під час підсумкової державної атестації з біології.

Таким чином, зростає увага науковців і вчителів-практиків до індивідуальної позакласної роботи з біології. Хоча ця форма охоплює обмежену кількість учнів, у той же час, є більш дієвим засобом їх самореалізації. Крім того, індивідуальна позакласна діяльність сприяє не тільки усвідомленому, міцному засвоєнню знань, умінь та навичок, формуванню таких рис особистості, як самостійність, ініціативність, сприяє організованості, наполегливості у досягненні мети.

Отже, результати педагогічного експерименту свідчать про перспективність діяльності експериментальної «Школи юного біолога», створеної нами з метою поглибленого вивчення біології та реалізації творчих здібностей обдарованих учнів. На заняттях ШЮБ враховуються інтереси та побажання кожної дитини; програма занять адаптується до рівня знань учнів і є динамічною; створюється ситуація успіху для кожного учасника; використовуються різноманітні форми, методи та засоби навчання; широко впроваджується проблемне навчання; робиться акцент на самостійну роботу учнів, розвиток у них дослідницьких навичок. Ефективність роботи ШЮБ очевидна: покращилися знання з біології, зріс інтерес до біологічної науки, підвищилася самостійність, ініціативність та активність дітей.

Сьогодні перспективним завданням для науковців і педагогів-практиків є пошук нових шляхів організації індивідуальної позакласної роботи з обдарованими учнями.

Використана література:

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті: (Проект) // Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття: У 3-х кн. Кн. 3. Модернізація освіти / авт.-упоряд.: В. Литвин, В. Андрущенко, С. Довгий та ін.; М-во освіти і науки України. – К.: Навч. книга, 2003. – С. 251–266.
2. Організація роботи з обдарованими школярами. Всеукраїнська олімпіада еколого-природничого спрямування [Барна М. М., Черняк В. М., Похила Л. С. та ін.] – Тернопіль: Мандрівець, 1997. – 104 с.
3. Верзилін М. М. Загальна методика викладання біології: [підручник для студентів біол. фак. пед. ін-тів.] / М. М. Верзилін, В. М. Корсунська. Пер. з рос. – К.: Вища школа, 1980. – 352 с.
4. Внеклассная работа по биологии / А. И. Никишов, З. А. Мокеева и др. – М.: Просвещение, – 1980. – 240 с.
5. Загальна методика навчання біології: [навч. посібник] / І. В. Мороз, А. В. Степанюк, О. Д. Гончар та ін.; За ред. І. В. Мороза. – К.: Либідь, 2006. – 592 с.

6. Захлебный А. Н. Экологическое образование школьников во внеклассной работе: [пособие для учителя]/ А. Н. Захлебный, И. Т. Суравегина. – М.: Просвещение, 1984. – 160 с.
7. Підготовка учнів до біологічних олімпіад / О. В. Данилова, К. М. Задорожний та ін. – Хfhrsd : Основа, 2004. – 112 с.
8. Трайтак Д. И. Как сделать интересной внеклассную работу по биологии/ Трайтак Д. И. – М.: Просвещение, 1979. – 144 с.
9. Ягенська Г. В. Робота з обдарованими учнями. Біологічні турніри/ Ягенська Г. В. – Харків: Основа, 2005. – 112 с.

УДК 376.54(73)(091)

П. О. Тадеєв
м. Рівне

ВИЯВЛЕННЯ ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ У США: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД

В статье в историческом плане анализируется проблема выявления одаренных учащихся в США. Охарактеризованы разные тестовые методики диагностики интеллектуальной и творческой одаренности учащихся. Особое внимание уделяется анализу пяти изданий теста Стенфорда-Бине.

The article deals with the problem of gifted children identification in the USA in its historical context. The different test methods of intelligence and creativity identification of gifted children is characterized. Special attention is paid to analysis of five editions of Stanford-Bine Test.

В Україні проблема обдарованості особистості викликає інтерес після того, як впродовж багатьох років вона зазнавала нищівної критики. У нашій країні, як і в інших республіках колишнього СРСР, з одного боку, існували навчальні заклади для обдарованих дітей, проводилися змагання (інтелектуальні, музичні, спортивні тощо), що давали змогу виявити дітей з особливими здібностями; з іншого – ідея рівності не виправдано поширювалась і на сферу здібностей. Елітність в освіті, методи виявлення обдарованих часто критикувалися. Останнім часом інтерес до окресленої проблеми помітно підвищився. Відкрилося чимало навчальних закладів для обдарованих. Водночас